

*Бондарук Л. В.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики**Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МІФУ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ЕПОПЕЇ МАРСЕЛЯ ПРУСТА «У ПОШУКАХ УТРАЧЕНОГО ЧАСУ»)

Анотація. У статті пропонується аналіз функціонування міфу як світоглядної категорії на прикладі абстрактного концепту «ПАМ'ЯТЬ», який в епопеї Марселя Пруста «У пошуках утраченого часу» моделює авторську картину світу. Зазначається, що міф стає прогресивним засобом передачі культурного спадку від архаїчної людини до сучасності, рецептивно-репродуктивного сприйняття навколишнього світу, формування ментального мислення й установлення культурно-стереотипних ідей про довкілля, оскільки саме міф запропонував цілий арсенал ідеальних персонажів та ідеальних вчинків, що стали наскрізними темами багатьох творів сучасної світової літератури. Тому міфологія та міфологічні традиції в культурі загалом і літературі зокрема, з їхніми ідеями про циклічний характер світу й часу постають основним способом сприйняття світу, споконвічності й самої людини. Міф стає рубіжною ланкою, яка допомагає уникнути крайнощів від раціонального до ірраціонального пояснення буття, світу і людини. Саме тому міф має конкретне функціональне призначення – формування картини світу. Однак виокремлення міфологічного як базисної надбудови художнього твору почасти уникається або ж замінюється синонімічними термінами. Уміння поєднати методологію трактування міфологічного в художньому творі має особливе прикладне значення, оскільки дасть можливість інтерпретаторові правильно компонувати літературний аналіз художнього твору на всіх рівнях.

Для структурування епопеї «У пошуках утраченого часу» Марсель Пруст обирає техніку модерністського роману, тобто оперування міфічними мотивами як засіб презентації основної смислової концепції сюжету.

Так, епопея Марселя Пруста “A la recherche du temps perdu” («У пошуках утраченого часу») може слугувати прототипом модерністського літературного твору великого епічного жанру (роман-епопея), у якому кожний окремих роман є складовою частиною епопеї (поєднаний фавулою, спільними персонажами, пафосом, лейтмотивом, мотивами, авторським задумом), і самостійним романом, оскільки представляє авторське міфологічне мислення, авторську картину світу через презентацію окремого мотиву в лейтмотиві, надмотиві, концепту в концепті.

Інтерпретація міфологічного в художньому творі надає можливість поглибити філософсько-гносеологічне розуміння авторської концептуальної системи як системи ідей, думок і знань про світ. Окрім того, інтерпретуючи міф та аналізуючи його функціонування, розгортання в художньому творі, читач мимоволі зіставляє суб'єктивні (індивідуальні, авторські) й об'єктивні знання про навколишній світ, набуваючи водночас пізнавального досвіду.

Ключові слова: міф, реміфологізація, інтерпретація міфу, концепт, мотив, авторська картина світу.

Постановка проблеми. Міф стає прогресивним засобом передачі культурного спадку від архаїчної людини до сучасності, рецептивно-репродуктивного сприйняття навколишнього світу, формування ментального мислення й установлення культурно-стереотипних ідей про довкілля, оскільки саме міф запропонував цілий арсенал ідеальних персонажів та ідеальних вчинків, що стали наскрізними темами багатьох творів сучасної світової літератури. Тому міфологія та міфологічні традиції в культурі загалом і літературі зокрема, з їхніми ідеями про циклічний характер світу й часу постають основним способом сприйняття світу, споконвічності й самої людини. Міф стає рубіжною ланкою, яка допомагає уникнути крайнощів від раціонального до ірраціонального пояснення буття, світу і людини. Саме тому міф має конкретне функціональне призначення – формування картини світу. Однак виокремлення міфологічного як базисної надбудови художнього твору почасти уникається або ж замінюється синонімічними термінами. Уміння поєднати методологію трактування міфологічного в художньому творі має особливе прикладне значення, оскільки дасть можливість інтерпретаторові правильно структурувати літературний аналіз художнього твору на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міфи і міфологічне в художній творчості досліджуються багатьма вченими, ґрунтуючися на особливостях світогляду як древньої, так і сучасної людини, які фіксувалися в різних формах міфологічної творчості. Ці наукові розвідки можна згрупувати за такими аспектами та відповідними основними положеннями:

– міфологічне мислення первісних людей (Ф. Бекон, І.Г. Гердер, К.Ф. Моріц, Х.І. Гейне, Е. Тайлор, Е. Ленг, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс) – кумулятивна функція міфу у формі пережитків і ритуалів;

– індоєвропейська міфологія (А. Кун, В. Шварц, М. Мюллер, Ф. Буслаєв, А. Афанасьєв) – міфологічне розуміння всесвітнього Космосу як єдиного цілого, єдності людини і природи;

– антична міфологія (Ф. Шіллер, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше) – синтез аполлонізму і діонісійства;

– міфологізм у фольклорі (Дж.Дж. Фрезер, О. Потебня, В. Пропп, О. Фрейдєнберг);

– у поезії (Дж. Віко, Ф.В.Й. фон Шеллінг (вірші Данте, В. Шекспіра, М. де Сервантеса, Й.В. фон Гете), Г. Грабович, О. Забужко, Н. Слухай (Молотаєва), Л. І. Плющ, Т. П. Шестопалова) – поетична мова розвинулась із міфу;

– у драмі (Р. Вагнер (музична драма), О. Бондарєва, Ю. Вишницька, Г. Драненко, Т. Мейзерська, М. Моклиця);

– у романі (Ж. Дюран, Ж. Декоттіні, П. Рікер, Ю. Лотман, С. Мелетинський, А. Холодов) – прозаїчна мова походить від міфічної поетичної;

– у політичній міфотворчості (Е. Кассіпер, Т. Манн, Р. Барт, М. Еліаде) – міф перетворює історію на ідеологію.

Така схематичність можливостей міфу приживатися в усіх літературних жанрах і водночас не втрачати актуальності протягом століть свідчить про його універсальну здатність бути необхідним способом пояснення непояснених явищ.

Метою статті є аналіз функціонування міфу як світоглядної категорії на прикладі абстрактного концепту «ПАМ'ЯТЬ», який в епопеї Марселя Пруста «У пошуках утраченого часу» моделює авторську картину світу.

Виклад основного матеріалу. За словами В. Маслової, у результаті взаємодії людини зі світом складаються її уявлення про світ, формується певна модель світу, яка у філософсько-лінгвістичній літературі називається картиною світу. Картина світу – одне із фундаментальних понять, які описують людське буття. Картина світу – реальність людської свідомості, і людина робить її створення ціллю свого життя. Розуміння картини світу (зокрема, і мовної) будується на вивченні уявлень людини про світ. Концептуальні картини світу в різних людей різні, де взаємодіє загальнолюдське, національне й особистісне. Система соціально-типових позицій, відношень, оцінок знаходить знакове відображення в системі національної мови і бере участь у конструюванні мовної картини світу. Проте концептуальна картина світу значно багатша, ніж мовна картина світу, тісно пов'язана з мовою і багато в чому визначена мовою. Картина світу може бути цілісною – такими є міфологічна, релігійна, філософська, фізична картини світу, але вона може відображати і якийсь фрагмент світу, тобто бути локальною [2, с. 47–51].

Отже, міфи є найдревнішою формою сприйняття світу, відображають індивідуальний та соціальний досвід взаємодії людини зі світом, формують свідоме сприйняття світу людиною, яке виражається у витворах мистецтва, зокрема в художньому творі, оскільки саме вони є тією сферою творчої діяльності людини, яка дає можливість осмислити, вдовольнити, класифікувати всі елементи життєпростору.

Картина світу – це не абстрактне поняття, а певна система знань про навколишню дійсність, відображення накопичень знань, де головний критерій її оформленості – розум, раціоналізм, менталітет. Картина світу формувалася разом із розвитком людства паралельно зі сприйняттям міфічного, ставлення до якого якраз і є, своєю чергою, одним із показників розвитку менталітету, тобто допустимістю чи недопустимістю існування ірреального. Картина світу передбачає множинність суб'єктивних інтерпретацій, варіативність, її нестабільність, вона може змінюватися у свідомості однієї окремо взятої особистості чи колективу під впливом багатьох чинників: набуття особистого досвіду, переживання сильних позитивних чи негативних емоцій, ламання стереотипів чи навпаки, пропагування певних соціальних норм, ідеології тощо. Міф постає зручним засобом ненав'язливо, а опосередковано і водночас аргументовано давати відповіді на особливо хвилюючі питання в різних сферах життя: індивідуальних, колективних, соціальних, національних, загальнолюдських.

Тому і міфи починають досліджуватися з різних аспектів, як-от:

– інтерпретація міфу як відображення буття;

– взаємозв'язок міфу і літератури, оскільки остання слугує простором функціонування міфу;

– моделювання індивідуального міфічного творчого мислення як способу трактування сутності речей.

Саме тому міфи, починаючи з особливостей світогляду архаїчної людини і до наших днів, що фіксувалося в різних формах творчої міфології, активно досліджуються представниками різних наук.

Здатність міфу приживатися в усіх літературних жанрах і водночас не втрачати актуальності протягом століть свідчить про його універсалізм, необхідний спосіб пояснення непояснених явищ.

Одним із перших, хто науково обґрунтував взаємозв'язок міфу і літератури, був Дж. Віко, який зазначив, що ментальна мудрість первісних людей починала формуватися не з раціонально-абстрактної, а із чуттєво-фантастичної метафізики, яка й була для них справжньою поезією. Таким чином, поезія первісних людей у формі божественної поезії виникла як необхідність пояснити незрозумілі речі, які вони співвідносили із проявами діяльності богів. Так із міфу виникла мова і, зрештою, поетична мова. Прозаїчна мова, своєю чергою, розвинулася з поетичної мови [1, с. 132].

Пізніше Ф.В.Й. фон Шеллінг доповнив, що міфологія слугує матеріалом для всякого мистецтва і продовжується в мистецтві, набуває форми індивідуальної творчої міфології. Ф. Ніцше вважав міфотворчість необхідним засобом оновлення культури і людини.

Детальну ретроспекцію взаємозв'язку міфу і літератури представив С. Мелетинський у своїй книзі «Поетика мифа», де вказує, що генетично література пов'язана з міфологією через фольклор, через казку і героїчний епос. Драма і деякою мірою лірика спочатку сприймали елементи міфу безпосередньо через ритуали, народні святкування, релігійні містерії. Отже, казки, героїчний епос і найдревніші види театру є водночас формою збереження і формою подолання міфології [3, с. 277].

У XVI–XVII ст. у рамках традиційного сюжету створюються нетрадиційні літературні типи величезної узагальнюючої сили, які моделюють не тільки соціальні характери свого часу, але й деякі загальнолюдські кардинальні типи поведінки, так звані «вікові образи», які стали своєрідними взірцями для літератури XVIII–XX ст. Сюжет у цих випадках слугував ніби нижчим рівнем, над яким надбудовувалась система оригінальних характеристик, драматичні дії заслоняються характером героя, а його важливою функцією стає демонстрація цього характеру. Так виникає новий тип художнього твору, здебільшого в жанрі не трагедії, а роману про героїв, які рефлексують перед нездоланими силами зла [3, с. 279]. Утверджуються два типи відношення літератури до міфології: перший тип – свідоме відмова від традиційного сюжету та відображення дійсності в адекватних життєвих формах; другий тип – свідоме, нетрадиційне використання міфу, яке набуває характеру самостійної поетичної міфотворчості [3, с. 280]. Це зумовило виникнення характерного різновиду оповідної літератури нового часу, так званого «виховного роману». Як і всякий роман нового часу, «виховний роман» обирає своїм героєм юнака, його історія виховання постає історією виховання самим суспільним середовищем, причому «виховання», на протипагу міфів XIX ст., включає розчарування або пристосування до зла [3, с. 282]. Так у XX ст. міф стає характерним явищем літератури і як художній

прийом світовідчуття, і як універсальна поетична мова для опису загальнолюдських почуттів. Він яскраво проявився і в драматургії, і в поезії, і в романі. Саме в останньому найбільш відчутно виражена специфіка новітнього міфологізму через те, що в минулому столітті роман, на відміну від драми і лірики, майже ніколи не був полем міфологізування [3, с. 282–295].

Так, за словами Є. Мелетинського, «<...> з 10-х рр. XX ст. починається процес «реміфологізації», відродження міфу, основними аспектами якого є, по-перше, признання міфу вічно живим началом, яке виконує практичну функцію і в сучасному суспільстві, по-друге, виокремлення в самому міфі його зв'язку з ритуалом і концепції вічного повтору, <...> по-третьє, максимальне наближення або навіть отождолення міфу з ритуалом з ідеологією і психологією, а також з мистецтвом» [3, с. 28].

Проте міф і реміфологізація були не єдиною проблемою в літературі XIX–XX ст. Це період дослідження і класифікації жанрів, визначення жанрової природи літературного твору, самим дискусивним з яких і був роман. Існуюча аристотелівська класифікація літературних родів *лірики – епосу – драми* не могла запропонувати достатніх і аргументованих критеріїв для виокремлення й аналізу художнього твору періоду модернізму, який зламав наявні стереотипи архітектоники художнього твору і натомість представив нову, продемонструвавши тим самим вичерпність традиційного роману, що і зумовило теоретичні дослідження в галузі романістики (М. Бахтін, К. Волинський, Б. Гріфцов, Г. Гальперин, В. Дончик, В. Кожин, М. Мотильова, Н. Римар, Ц. Тодоров, Х. Ортега-і-Гасет, А. Уолт та ін.).

Отже, модерністський роман «виховання» героя (герой – прототип автора) покладено в основу лейтмотива епопеї “A la recherche du temps perdu” («У пошуках утраченого часу») Марселя Пруста, який пронизує всі її частини: головний герой Марсель (прототип автора) прагне віднайти своє призначення в житті, отже, усвідомити своє місце в житті, раціональне в ірраціональному. Окремий мотив кожного з романів оформлюється в певну завершену ідею навколо головного мотиву, лейтмотиву, набуває значення концепту.

Концепт – це відображення світогляду, сформованого певною мірою, для передачі якого автору потрібно вибрати відповідну форму і наповнити її відповідним змістом. Марсель Пруст однією з таких змістових форм обирає концепт «ПАМ'ЯТЬ», розгортання якого в епопеї «У пошуках утраченого часу» (переклад українською мовою Анатолія Перепаді) аналізуватиметься як трьохелементна система (за Р. Бартом: означник – знак – означене).

В епопеї Марсель Пруст розкриває цілу низку проблемних мотивів, найважливішим з яких є мотив часу. Для М. Пруста час асоціюється із життям людини, яке швидко проходить, так, як і час. За перебігом часу людина може робити висновки, яким воно було – щасливим чи нещасливим, достойним чи нікчемним. Саме тому в епопеї вводиться ще один мотив – мотив пам'яті як ментальної здібності людини, яка допомагає їй осягнути минуле. Це поняття наскрізне, дієве і відіграє не менш важливу роль, ніж персонажі, явища чи події.

Для Марселя Пруста пам'ять (*la mémoire volontaire, la mémoire d'intelligence*) – це зв'язок між *le temps perdu* і *le temps retrouvé*, минулим – теперішнім – майбутнім, отже, між життям і смертю. Пам'ять змушує несподівано пригадувати події із життя, які вважалися давно забутими, і за допомогою розуму їх

збагнути. Такий задум автора пронизує всю епопею, як, наприклад, у реченні:

Mais comme ce que je m'en serais rappelé (1) *m'eût été fourni* (2) *seulement par la mémoire volontaire* (3), *la mémoire d'intelligence* (4), *et comme les renseignements qu'elle donne sur le passé* (5) *ne conservent rien de lui* (6) <...> [6, с. 65].

Але це вже було б насильством над пам'яттю (3), *це було б мені підказане* (2) *пам'яттю головною* (4), *, а що її свідчення про минувшину* (5) *ніякого уявлення про неї не дають* (6) <...> [4, с. 37].

У М. Пруста мова символічна, будь-які явища чи предмети (які передаються символами, наприклад, *ma tasse de thé – філіжанка кави*) можуть викликати спогади, заховані у глибині пам'яті:

<...> *et ces rues* (7) *de Combray existent* (8) *dans une partie de ma mémoire* (9) *si reculée, peinte de couleurs si différentes de celles* (10) *qui maintenant revêtent pour moi le monde ...* (11) [6, с. 69].

Ці комбрейські вулиці (7) *живуть* (2) *у глухій глушині моєї пам'яті* (9), *забарвленій у такі тони* (10), *яких у моєму нинішньому світі* (11) *вже й не знайдеш ...* [4, с. 40].

Речення в М. Пруста за контекстуальним змістом можна поділити на дві частини: 1) важливі події життя існують у найвіддаленіших куточках пам'яті; 2) спогади про них відрізняються від самих подій, якими вони були колись.

Наведені як приклад речення характеризують і манеру написання, і спосіб вираження картини світу М. Пруста, які складні і за структурою, і за змістом, оскільки насичені різними підпорядкуваннями, стилістичними тропами, імпліцитними значеннями. Абстрактний символ «пам'ять» набуває ознак концепту й корелює з іншими символами-концептами, як-от: «розум», «час», «життя», а також роз'яснює мотив «пам'ять зберігає спогади про важливі події з життя й дає їм оцінку за допомогою розуму», що, своєю чергою, корелює з мотивом «час дає оцінку вартісність життя» й далі пролонгується в основний міф – прагнення кожної людини до самоутвердження й самоусвідомлення.

Невербальна репрезентація змісту передається вербальною формою за основним міфологічним принципом протиставлення – бінарної опозиції.

Так, означник – абстрактний символ «пам'ять» передається означеними *la mémoire volontaire* (3), *la mémoire d'intelligence* (4), літовою *une partie de ma mémoire* та гіперболою *le monde*, персоніфікується *peinte de couleurs, revêtent*, метафорами *fourni par la mémoire, existent dans une partie de ma mémoire, revêtent pour moi le monde*.

Мотив пам'яті Марселя Пруста в епопеї “A la recherche du temps perdu” («У пошуках утраченого часу») відіграє важливу роль на фразовому, надфразовому рівнях, а також мікро- і макроконтестів. У французькій літературній критиці він дістав назву «феномен Пруста» [5, с. 52].

Висновки. Отже, для структурування епопеї «У пошуках утраченого часу» Марсель Пруст обирає техніку модерністського роману, тобто оперування міфічними мотивами як засіб презентації основної смислової концепції сюжету.

Так, епопея Марселя Пруста “A la recherche du temps perdu” («У пошуках утраченого часу») може слугувати прототипом модерністського літературного твору великого епічного жанру (роман-епопея), у якому кожний окремий роман є складовою частиною епопеї (поєднаний фабулою, спільними персонажами, пафосом, лейтмотивом, мотивами, авторським задумом) і само-

стійним романом, оскільки цілком представляє авторське міфологічне мислення, авторську картину світу через презентацію окремого мотиву в лейтмотиві, надмотиві, концепту в концепті. Так, інтерпретація міфологічного здійснюється дедуктивно-індуктивним методом: від основного міфу – прагнення до пізнання та самоусвідомлення – до конкретних засобів його вираження, як, наприклад, абстрактний символ «пам'ять», який, пролонгуючись у творі, набуває ознак концепту і роз'яснює мотив важливості життєвих ситуацій для становлення особистості.

Інтерпретація міфологічного в художньому творі надає можливість поглибити філософсько-гносеологічне розуміння авторської концептуальної системи як системи ідей, думок і знань про світ. Окрім того, інтерпретуючи міф та аналізуючи його функціонування, розгортання в художньому творі, читач мимоволі зіставляє суб'єктивні (індивідуальні, авторські) й об'єктивні знання про навколишній світ, набуваючи водночас пізнавального досвіду.

Література:

1. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций. Москва ; Киев : REFL-book ; ИСА, 1994. 656 с.
2. Маслова В. Когнитивная лингвистика. Минск : Тетра Системс, 2004. 256 с.
3. Мелетинский Е. Поэтика мифа. Москва : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2000. 407 с.
4. Пруст М. У пошуках утраченого часу : у 7 т. Т. 1 : На Сваннову сторону. Пер. із фр. А. Перепада. Київ : Юніверс, 1997. 386 с.
5. Gros V. Proust. À la recherche du temps perdu. De Swann au Temps retrouvé. Paris : Hatier, 1981. 80 p.
6. Proust M. A la recherche du temps perdu. M. : Édition du Progrès, 1976. 435 p.

Bondaruk L. Interpretation of the myth in the structure of the work of art (on the material of Marcel Proust's epic "In search of lost time")

Summary. The article proposes analysis of the functioning of the myth as an ideological category on the example of the abstract concept "MEMORY", which models the author's picture of the world, in the epic of Marcel Proust, "In Search of Lost Time".

It is noted that the myth becomes a progressive means of transferring the cultural heritage from the archaic man to

the present, the receptive-reproductive perception of the world, the formation of mental thinking and the establishment of cultural and stereotypical ideas about the environment, since it is the myth that offers a whole arsenal of ideal characters and perfect cross-cutting themes of many works of contemporary world literature. Therefore, mythology and mythological traditions, in literature in particular, in culture in general, with their ideas about the cyclical nature of the world and time, appear to be the main way of perception of the world, of primordially and of man himself. The myth becomes a cross-border link that helps to avoid the extremes of rational to irrational explanation of being, of the world and of man. That is why the myth has a specific functional purpose – the formation of a picture of the world.

However, the isolation of the mythological as a basic superstructure of artwork is partly avoided, or is replaced by synonymous terms. The ability to combine the methodology of the interpretation of the mythological in the work of art has a special applied meaning, since it will enable the interpreter to structure properly the literary analysis of the artistic work at all levels.

To structure the epic "In Search of Lost Time", Marcel Proust chooses the technique of a modernist novel, that is, the operation of mythical motives as a means of presenting the main semantic concept of the plot.

Thus, the epic by Marcel Proust "A la recherche du temps perdu" ("In search of lost time") can serve as a prototype of a modernist literary work of a great epic genre (novel – an epic), in which each separate novel is an integral part of the epic (combined with a plot, common characters, pathos, leitmotif, motives, author's idea), and an independent novel, since it fully represents the author's mythological thinking, the author's picture of the world through the presentation of a separate motive in the leitmotif, on a motive, a concept in the concept.

Interpretation of the mythological in the work of art provides an opportunity to deepen the philosophical and epistemological understanding of the author's conceptual system as a system of ideas, thoughts and knowledge about the world. In addition, interpreting the myth and analyzing its functioning, the reader inadvertently compares subjective (individual, authorial) and objective knowledge about the surrounding world, gaining cognitive experience at the same time.

Key words: myth, interpretation of myth, concept, motive, author's picture of world.